

VROUWEN IN POLITIEKE PARTIJEN

Monique Leijenaar en Kees Niemöller(1)

1. Inleiding

Onder de vele functies die politieke partijen in onze maatschappij vervullen, nemen recrutering en selectie enerzijds en articulering anderzijds een belangrijke plaats in. Door middel van een proces van recrutering en selectie wordt bepaald wie namens een partij optreedt, terwijl de aldus gekozen of benoemde partijleden in hun politiek handelen uitdrukking dienen te geven aan de ideologische doelstellingen en het gewenste beleid, zoals een partij dat veelal vastgelegd heeft in statuten en beginsel- en verkiezingsprogramma's. In dit artikel zullen wij ons met name concentreren op de uitwerking van beide functies voor *vrouwen*: welke rol spelen vrouwen in politieke partijen en op welke wijze besteden de politieke partijen aandacht aan vrouwen in het verkiezingsprogramma en in de statuten. Daartoe wordt in de volgende paragraaf allereerst een korte historische schets gegeven van de opstelling van partijen met betrekking tot de vertegenwoordiging van vrouwen in politieke functies. In paragraaf 3 volgt een inventarisatie van de diverse partijstandpunten ten aanzien van vrouwenemancipatie en maatregelen ter bevordering van het aantal vrouwen in politieke functies. In de laatste paragraaf worden tenslotte een aantal gegevens bijeengebracht over de positie die vrouwen feitelijk in de verschillende partijen innemen.

2. Opstelling van partijen met betrekking tot vrouwen in politieke functies

Eén van de eerste gelegenheden waarbij de opstelling van politieke partijen ten opzichte van de politieke deelname van vrouwen blijkt, is de strijd om de invoering van het passieve (1917) en actieve (1919) kiesrecht voor vrouwen. In enkele woorden samengevat kunnen we constateren, dat - behalve de VDB - geen van de politieke stromingen zich volledig en bij voortdoring sterk heeft gemaakt voor het vrouwenkiesrecht. Hoewel de liberalen, vanuit de opvatting dat ieder individu gelijke rechten en kansen moet hebben, zich in die tijd regelmatig inzetten voor de positieverbetering van vrouwen(2) zijn er ook liberale geluiden te horen geweest ten faveure van een beperkt kiesrecht voor

vrouwen.(3)

Ook in sociaal-democratische kring was aan het eind van de vorige eeuw nogal wat pressie nodig om de partijtop te overtuigen van de noodzaak van algemeen vrouwenkiesrecht.(4) In het algemeen stonden beide stromingen echter positief tegenover deelname van vrouwen aan de politiek en voor een verbetering van haar maatschappelijke positie. Zo stond al in het program van de Sociaal Democratische Bond (ontstaan in 1882) de eerste landelijk georganiseerde overkoepelende organisatie van de sociaal-democratische kiesverenigingen, een zinsnede over vrouwen:

"De sociaal-democratische partij, van meening dat personen van beiderlei geslacht gelijke rechten en plichten moeten hebben, is besloten alle haar ten dienste staande middelen aan te wenden tot algehele opheffing der vrouw uit den staat van slavernij, waarin zij nu verkeert."(5)

Van de katholieke partijen, zoals de Algemene Bond van Rooms-Katholieke Kiesverenigingen, de Nieuwe Katholieke Partij en de Rooms-Katholieke Volkspartij, waren de meeste geen voorstanders van (een grotere) participatie van vrouwen in het openbare leven. Katholieken gingen in die tijd niet uit van even rationeel denkende mannelijke en vrouwelijke individuen, maar hechtten juist waarde aan de verschillen tussen mannen en vrouwen in wezen en functies. Binnen het katholicisme kreeg het gezin veel aandacht. Een katholiek gezin behoort een groot aantal kinderen te tellen, hetgeen niet alleen de saamhorigheid van het katholieke volksdeel bevorderde, maar ook de toename garandeerde.(6) Dergelijke opvattingen lieten geen ruimte voor de idee van buitenshuis werkende vrouwen.

Voor de protestants-christelijke stroming diende, evenals voor de katholieke stroming, de roeping van de vrouw in het gezin als uitgangspunt in het debat over de politieke integratie van vrouwen. De Anti-Revolutionaire Partij (ARP) wees de politieke deelname van vrouwen af, zich baserend op bijbelteksten waarin de vrouw een aan de man ondergeschikte plaats wordt toegekend. Net als in de katholieke stroming stond ook de ARP afwijzend tegenover het algemeen vrouwenkiesrecht, zij het dat de ARP deze houding langer en vasthoudender handhaafde. De partij nam nog in haar beginselprogramma van 1916 de eis op van gezinshoofdenkiesrecht in plaats van een individueel kiesrecht, waarbij bovendien onduidelijk was of in dit systeem van het gezinshoofdenkiesrecht aan de ongehuwde werkende vrouw het stemrecht werd verleend.(7)

Stemden alle katholieke vertegenwoordigers in de Tweede Kamer uiteindelijk vóór het wetsontwerp van Marchant tot invoering van het actief kiesrecht voor vrouwen, de meeste ARP-kamerleden spraken zich hier tegen uit.(8) Ook in

Christelijk-historische kring waren de meningen verdeeld. Schokking citeert twee CHU-voormannen, die, terwijl ze zich beide baseerden op de bijbel, tegengestelde meningen debiteerden over de deelname van vrouwen aan het politieke leven.(9) Vier van de zes CHU-vertegenwoordigers in de Tweede Kamer stemden dan ook vóór en twee tegen genoemd wetsvoorstel.

Wat heeft de invoering van het actief en passief vrouwenkiesrecht de vrouwen in politicus opgeleverd? In tabel 1 staat per partij het aantal vrouwelijke vertegenwoordigers in de Tweede Kamer, in de periode 1917-1956 weergegeven.

Tabel 1: Vrouwelijke Tweede Kamerleden per partij, 1918-1956

	1918	1922	1925	1929	1933	1937	1946	1948	1952	1956*	Gemiddeld %
RKSP	(0)	(1)	(1)	1	1	0					2.2%
KVP							0	2	2	2	4.8%
CHU	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	8.8%
SDAP	1	2	2	2	2	2					6.7%
PvdA							1	1	3	4	7.2%
L.S.P.	(0)	2	1	1	0	0					7.3%
VDB	0	1	1	2	1	1					16.0%
VVD							(1)	1	1	2	15.6%
CPN							1	0	1	0	6.7%
% tot.	(1)	(7)	(6)	(7)	(6)	(4)	(4)	(5)	(8)	(9)	

Bron: Parlementair Documentatie Centrum, Den Haag.

Gemiddeld percentage is het percentage vrouwelijke vertegenwoordigers van de fractie van de betreffende partij, berekend over de jaren dat de partij zitting heeft in de Tweede Kamer.

Het '% tot.' slaat op het percentage vrouwelijke vertegenwoordigers van het totaal aantal kamerleden, in het betreffende jaar. In de periode tot 1956 bestond de Tweede Kamer uit 100 leden.

* De aantallen in 1956 zijn die van vóór de verkiezingen.

Zowel in de liberale als socialistische partijen waren er vanaf het begin

geen formele beletselen voor vrouwen om politiek actief te zijn. Zo richtten de liberale vrouwen al in 1921 een vrouwenorganisatie op, de Liberale Vrouwengroep, en maakten vrouwen - zo blijkt uit tabel 1 - vaak deel uit van de fracties van de LSP en de VDB.

Socialistische vrouwen participeerden ook tamelijk vroeg in de partij: er waren geen obstakels om lid te worden van de SDAP en haar vergaderingen te bezoeken en een aantal vrouwen trad rondom de eeuwwisseling 'zelfs' op als spreekster op partijvergaderingen.(10) In 1905 richtte een aantal vrouwen in Amsterdam de eerste Sociaal-Democratische Vrouwenpropaganda Club op, snel gevolgd door clubs in andere steden. De SDAP leverde de eerste vrouwelijke afgevaardigde aan de Tweede Kamer, gevolgd door nog zes andere in het tijdsbestek 1918-1956.

In 1922 vaardigde de voorloper van de RKSP haar eerste vrouw af naar de volksvertegenwoordiging. Een formele vrouwenorganisatie heeft binnen de katholieke stroming echter niet bestaan. De Commissie Vrouw en Partij binnen de KVP functioneerde pas vanaf 1957 met een adviserende taak omtrent de wijze waarop de belangstelling van de katholieke vrouw voor de politiek en haar politieke activiteiten vergroot zouden kunnen worden.(11)

De Anti-Revolutionaire Partij ontbreekt in tabel 1. Deze partij hield zeer lang vast aan haar negatieve houding tegenover de politieke deelname van vrouwen. De partij besloot in 1923 op uitspraak van een commissie die de wenselijkheid van kandidaatstelling van vrouwen moest onderzoeken, dat:

"Bij verkiezingen voor Staten en Raden door de bij het Centraal Comité aangesloten kiesverenigingen geen vrouwen kandidaat behooren te worden gesteld zolang de Anti-Revolutionaire Partij niet in haar wettige vergadering van een tegenovergesteld gevoelen blijk geeft."(12)

Een tweede commissie met een soortgelijke opdracht gaf in 1949 een rapport uit, waarin ze, zij het voorzichtig, pleitte voor de politieke emancipatie van vrouwen. Uiteindelijk werd in 1953 het besluit genomen dat vrouwen namens de partij zitting mogen nemen in vertegenwoordigende organen. Het duurde echter nog tot 1963 alvorens het eerste vrouwelijke kamerlid van de ARP het parlement betrad. Vanaf 1959 functioneerde het Anti-Revolutionair Vrouwencomité, met als taak de partij te adviseren over vraagstukken die specifiek op vrouwen betrekking hebben.(13)

Binnen de CHU ging een aparte vrouwenorganisatie eerder van start, in 1935, toen de Centrale van Christelijk Historische Vrouwengroepen werd opgericht.(14)

In juli 1922 kwam de eerste vrouw voor de CHU in de Tweede Kamer, waarna tot 1956 onafgebroken steeds één vrouw van de CHU-fractie deel uitmaakte.

Beschouwen we per partij het gemiddelde percentage vrouwen in de fractie over de periode 1918-1956, dan blijkt dat voor het merendeel van de partijen het percentage vrouwelijke kamerleden tussen de 6 en 9% schommelt. De katholieke partijen blijven achter met 2.2% en 4.9% en het hoogste percentage vrouwelijke vertegenwoordigers trad op namens de Vrijzinnig Democratische Bond en later namens de VVD: om en nabij de 15.5%.

De feitelijke aantallen vrouwelijke kamerleden uit tabel 1 weerspiegelen vrij aardig de opvattingen die men er in de verschillende partijen op dit punt op na hield. Dat blijkt bijvoorbeeld uit tabel 2 waarin, uit een onderzoek onder vrouwelijke raads- en statenleden (1955), de houding van de eigen partij staat weergegeven.

Tabel 2: Onderzoek onder vrouwelijke raads- en statenleden in 1955

vraag: "Hoe staat men in het algemeen in Uw partij ten opzichte van de medewerking der vrouwelijke leden?"
(percentages, N=352)

	<u>VVD</u>	<u>PvdA</u>	<u>CPN</u>	<u>KVP</u>	<u>CHU</u>
men wenst het, bevordert het, geen onderscheid	29.5	18.9	60.0	-	-
(zeer) gunstig, positief	61.4	69.5	20.0	60.5	63.6
wordt beter	-	1.2	-	14.0	9.1
landelijk goed, plaatselijk minder	2.3	3.0	-	2.3	9.1
aarzelend, afwijzend, slecht	-	2.4	-	32.3	18.2
overige antwoorden	4.5	4.3	-	2.3	-
geen antwoord	6.8	4.3	20.0	-	-

Bron: Schokking, 1958, p. 184.

Sommige totalen tellen op tot meer dan 100%, omdat enkele antwoorden in twee antwoordcategoriën zijn gecodeerd.

Vrouwen van de VVD, de PvdA en de CPN schatten hun eigen partij het meest 'vrouwvriendelijk' in. Daarentegen noemde 32% van de vrouwelijke KVP-vertegenwoordigsters dat de partij negatief ten opzichte van vrouwen staat; van

de CHU-vrouwen deelde ongeveer 18% die mening. Dat het bij de ARP nog slechter gesteld was, werd reeds gememoreerd: de ARP ontbreekt in tabel 2 wederom aangezien er geen ARP-vrouwen waren om te ondervragen. Het beeld dat in het verleden de confessionele partijen in het algemeen een duidelijk negatievere houding tegenover partijactiviteiten van vrouwen innamen dan de overige (grote) partijen, wordt hiermee bevestigd.

De verschillen tussen de partijen in opvattingen en gedrag inzake de politieke integratie van vrouwen, zoals die tot aan het midden van de jaren vijftig zichtbaar waren, zijn recentelijk veel kleiner geworden. Weliswaar is er anno 1986 nog één partij, de Staatkundig Gereformeerde Partij, die in haar vigerende beginselprogram heeft staan:

"vrouwenkiesrecht echter strijdt met de roeping der vrouw (..)"
(Artikel 12, program van beginselen van de SGP - 1978),

maar zelfs dit laatste bolwerk van de tegenstanders van het actief vrouwenkiesrecht dreigt te vallen, nu een daartoe ingestelde commissie van de SGP expliciet heeft uitgesproken dat zowel mannen als vrouwen de vrijheid hebben om te stemmen (Nota In Haar Waarde II, 1984). In de overige partijen staat het lidmaatschap open voor vrouwen en kunnen zij als bestuurslid en als vertegenwoordiger optreden in de politieke organen. Daarmee zijn de verschillen tussen de partijen echter geenszins verdwenen. In paragraaf 4 volgt een gedetailleerd overzicht van de stand van zaken in de jaren tachtig omtrent de *deelname* van vrouwen in de partijen. Maar ook ten aanzien van de *standpunten*, die de partijen met betrekking tot vrouwen en vrouwenemancipatie innemen, bestaan er - zoals uit de volgende paragraaf zal blijken - verschillen.

3. Vrouwenemancipatie en quota

De houding die politieke partijen innemen met betrekking tot de positie van vrouwen, kan onder meer worden afgeleid uit de verkiezingsprogramma's. Den Bandt heeft voor de verkiezingsprogramma's van 1967 en 1971 onderzocht in hoeverre de partijen expliciet punten over vrouwen noemen. Het gaat dan om programmapunten als: maatregelen ter verbetering van opleidingsniveau en beroepsmogelijkheden voor meisjes en vrouwen; verhoging van politieke belangstelling bij vrouwen; bevordering van seksuele voorlichting en voorlichting over anti-conceptiemiddelen; verruiming van de abortuswetgeving; en enkele issues met betrekking tot de arbeid van (gehuwde) vrouwen, zoals gelijke

beloning voor mannen en vrouwen, een herziening van de belastingwetgeving met betrekking tot de gehuwde, werkende vrouw en uitbreiding van de mogelijkheden tot kinderopvang. Haar analyse toont aan dat in 1971 het vrouwen-vraagstuk aanzienlijk meer aandacht van de partijen kreeg dan in 1967. In 1967 noemde elke partij gemiddeld twee van de veertien punten in het programma, terwijl dit gemiddelde in 1971 zes bedroeg.(15) Over de verschillen tussen de partijen laat de analyse zien, dat de meeste partijen elkaar niet veel ontliepen in het expliciet (positief) noemen van de bovengenoemde punten. In de programma's van 1971 scoorde de PSP het hoogst, gevolgd door de VVD, D'66, PvdA, ARP, CHU, PPR en DS'70. De CPN en de KVP besteden minder aandacht aan deze vrouwenissues en het GPV en de SGP staan tegenover een aantal van deze punten negatief.(16)

Wat levert een vergelijking van verkiezingsprogramma's uit latere jaren op?(17) In 1981 weerspiegelden de apart vermelde paragrafen over vrouwenemancipatie in belangrijke mate de opvattingen van de partijen over vrouwen.(18) De grote partijen en klein links erkenden in 1981 zonder meer de achtergestelde positie van vrouwen en bevestigden de wenselijkheid van overheidsmaatregelen ter verbetering daarvan. De maatregelen die men voorstelde, liepen uiteen van het scheppen van gelijke kansen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, het creëren van meer mogelijkheden tot kinderopvang, individualisering in (sociale) wetgeving tot maatregelen gericht op het tegengaan van seksueel geweld jegens vrouwen. Behalve overeenstemming op deze punten, namen enkele partijen extremere standpunten in. Zo maakten het GPV en de SGP in 1981 niet veel woorden vuil aan het te voeren emancipatiebeleid in hun verkiezingsprogramma's. De SGP zei hierover het volgende:

"Krachtig tegenspel verdient het streven naar emancipatie, waarbij voorbij gegaan wordt aan de rijke verscheidenheid in gaven en capaciteiten tussen man en vrouw. Eenvormigheid is weinig aantrekkelijk, eerder een vloek, en is in strijd met de veelvormigheid in de schepping. God heeft man en vrouw een rijke variatie in aard, aanleg, wezen, karakter, hoedanigheid en gaven van hoofd en hart verleend."(19)

Tot zover 1981. Tot op heden staan emancipatie en feminisme nog steeds in de belangstelling van de politieke partijen. Zo heeft de CPN de strijd tegen de achterstelling van vrouwen als een beginsel van de partij opgenomen. Haar buitengewoon congres in februari 1984, aanvaardde bij de behandeling van het ontwerp partij-program met een stemverhouding van 60-40, dat de CPN niet

alleen: '... voortbouwt op marxistische inzichten en theorieën omtrent het functioneren van de kapitalistische maatschappij en de noodzaak van revolutionaire strijd voor socialisme', maar evenzeer op 'inzichten vanuit het feminisme'.(20) Reeds in 1982 had deze partij besloten dat op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van 1982 op alle oneven nummers een vrouw zou staan. Deze regel is nu voor de verkiezingen in 1986 omgedoopt in een quotum van 50%: de helft van alle plaatsen wordt ingenomen door vrouwelijke kandidaten.

De PSP en de PPR hebben respectievelijk in 1983 en 1984 een congres over emancipatie en feminisme gehouden. De PPR besloot onder meer, dat in alle interne wervings- en selectiecommissies vrouwen de meerderheid dienen te hebben om zo tot een evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen op alle niveaus te komen. De PSP kondigde aan zich in te zetten voor de 25-urige werkweek en voor uitgebreide collectieve voorzieningen in de huishoudelijke sfeer, maatregelen gericht op het verbeteren van de maatschappelijke positie van vrouwen.(21) Aandacht voor emancipatie, feminisme en quota is ook bij de drie grote partijen aanwezig. De PvdA is van hen de eerste partij geweest die expliciet in haar statuten en reglementen heeft opgenomen dat er bij samenstelling van partijbesturen en kandidatenlijsten voor vertegenwoordigende organen naar gestreefd moet worden dat tenminste een kwart van het aantal bestuursleden of kandidaten uit vrouwen bestaat.(22) Tot nu toe heeft deze partij, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de CPN, een vrouwelijke vertegenwoordiging van 25% echter niet gehaald.

Het CDA hield in 1983 een partijraad rondom het thema emancipatie, uitmondend in de aanvaarding van een 'emancipatie'-resolutie, waarin op een groot aantal terreinen zeer expliciet stelling wordt genomen uitgaande van de vrouw als individu met eigen talenten. Bovendien sprak de partijraad van mei 1984 zich uit voor meer plaatsen voor vrouwen (en jongeren) in besturen en op kandidatenlijsten. Inmiddels heeft het CDA-vrouwenberaad een motie aangenomen waarin zij pleit voor een quotum van 33%.(23) De VVD heeft geen expliciete maatregelen getroffen ter bevordering van het aantal vrouwelijke afgevaardigden, noch heeft zij onlangs een speciaal congres gewijd aan het thema 'emancipatie'.

Al met al is de aandacht voor het vrouwenvraagstuk in de verkiezingsprogramma's van het merendeel van de partijen in de loop der jaren toegenomen. Eveneens is er een (lichte) verschuiving te constateren in de onderwerpen: in de jaren tachtig staat de verdeling van arbeid tussen vrouwen en mannen en het tegen-

gaan van sexueel geweld jegens vrouwen meer in de belangstelling dan aan het eind van de jaren zestig, toen het accent in de verkiezingsprogramma's meer lag op gelijke kansen in het onderwijs.(24)

4. Vrouwen in politieke partijen

In de vorige paragraaf hebben we, zonder er al te diep op in te kunnen gaan, het beeld geschetst van het door partijen voorgestane emancipatiebeleid. Dat betekent uiteraard niet dat zulk beleid ook verwezenlijkt kan worden: de machtsverhoudingen in parlement, raden en Staten staan (gedeeltelijk) effectuering van deze voornemens in de weg. Voor een deel van het geformuleerde emancipatiebeleid geldt echter, dat iedere partij autonoom is beleid in daden om te zetten. Wij doelen hier met name op het aantal vrouwen dat als (kandidaat-)afgevaardigde van een partij in parlement, raden respectievelijk Staten wordt aangewezen. In deze paragraaf zullen wij de partijen juist op dit aspect doorlichten, maar eerst zullen wij voor de verschillende partijen nagaan welke potentie er op dit punt aanwezig is. We doen dit door respectievelijk naar het *lidmaatschap* van een politieke partij en het verrichten van *bestuurlijke activiteiten* binnen een partij, te kijken.

In Nederland zijn maar weinig mensen lid van een politieke partij: in 1984 was net iets meer dan 4% van alle kiesgerechtigden partijlid. Gegevens over het lidmaatschap van vrouwen zijn daarbij bijzonder schaars. De meeste partijen volstaan met een schatting van het percentage vrouwelijke leden. In tabel 3 zijn deze gegevens bijeengebracht voor een tweetal jaren, 1971 en 1980.

Met uitzondering van de aanhang van de ARP in 1971, wordt het percentage vrouwelijke partijleden door de respectievelijke partijbureaus geschat tussen de 30 en 40%. In hoeverre het hier om een onder- of overschatting gaat, is onbekend. In het jaarverslag van de VVD uit 1984 staat het aantal van 28.749 vrouwelijke leden vermeld, hetgeen neerkomt op een percentage van 32,3%, beduidend lager dus dan de opgegeven schatting.

Waarom worden vrouwen lid van een politieke partij? Velen sluiten zich aan omdat men de politieke partij ziet als middel om bepaalde maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen. Aanleiding tot het lidmaatschap is veelal

Tabel 3: Ledentallen van politieke partijen naar geslacht, voor 1971 en 1980

	<u>ARP</u>	<u>CHU</u>	<u>KVP</u>	<u>CDA</u>	<u>PvdA</u>		<u>VVD</u>	
	'71	'71	'71	'80	'71	'80	'71	'80
Totaal aantal leden	74.118	29.872	87.136	143.000	96.337	112.929	38.000	85.881
% Vrouwen*	9.5	-	30.0	30.0	33.3	38.0	30.0	40.0

* Door de partij opgegeven schatting van het percentage van het aantal vrouwelijke leden.

Bronnen: De percentages voor 1971 zijn afkomstig uit: Den Bandt, 1972, II, p. 4-21. Voor 1971 heeft de CHU geen opgave gedaan van het percentage vrouwelijke leden. De percentages in 1980 zijn afkomstig uit Koole, 1982, p. 15.

— — —
 een bepaalde mate van politieke interesse, die soms van huis is meegekregen, soms is aangewakkerd door een partner, soms ontstaan door een confrontatie met misstanden. (25)

Lid zijn van een politieke partij wil nog niet zeggen dat men ook actief lid is. Gemiddeld is zo'n 10% van de leden actief binnen de partij: in grote partijen is dit iets minder en in kleine partijen iets meer. (26) De inzet voor de eigen politieke partij wordt ingegeven door uiteenlopende motieven. Evenals bij verenigingen in het algemeen, vervult ook de politieke partij een belangrijke sociale functie. Partijwerk betekent vele avonden op stap zijn om vergaderingen bij te wonen en sociale contacten op te bouwen en te onderhouden. Nu zijn er vele manieren om actief te zijn in de partij. In iedere partij zijn bijvoorbeeld vele bestuursfuncties te verrichten, omdat de meeste partijen zowel landelijk als regionaal en plaatselijk zijn georganiseerd. Behalve de bestuursfuncties zijn er tal van andere taken te vervullen, zoals het samenstellen van de (lokale) partijkrant, wisselende diensten in (lokale) partijkantoren, ledenwerfacties en de vele werkzaamheden te verrichten in verkiezingstijd. Aangezien de besluitvorming in politieke partijen op democratische wijze dient te verlopen, is er eveneens een groot aantal afgevaardigden nodig voor de besluitvormende organen: partijcongres en/of partijraad. Ook zijn er partijleden die namens de partij zitting nemen in organisaties, wijkraden, verenigingen, actiegroepen e.d. En last but not least levert elke partij kandidaten voor de vertegenwoordigende organen.

Geïnventariseerd is in welke mate vrouwelijke partijleden deelnemen aan genoemde activiteiten. Allereerst enkele gegevens over het lokale niveau, gebaseerd op een onderzoek uit 1983.

Tabel 4: Afdelingsvoorzitters van politieke partijen in 76 gemeenten
naar geslacht (percentages)

	<u>PvdA</u>	<u>CDA</u>	<u>VVD</u>	<u>D'66</u>	<u>PSP</u>	<u>PPR</u>	<u>CPN</u>	<u>GPV</u>	<u>Totaal</u>
mannen	77.3	92.3	97.8	81.3	61.5	74.1	66.7	93.8	81.9
vrouwen	20.5	7.7	2.2	9.4	15.4	3.7	16.7	0.0	9.7
niet ingevuld	2.3	0.0	0.0	9.4	23.1	22.2	16.7	6.3	8.5
N=	44	39	45	32	39	27	6	16	248

Bron: Leijenaar e.a., 1983, p. 25.

Tabel 5: Afdelingssecretarissen van politieke partijen in 76 gemeenten
naar geslacht (percentages)

	<u>PvdA</u>	<u>CDA</u>	<u>VVD</u>	<u>D'66</u>	<u>PSP</u>	<u>PPR</u>	<u>CPN</u>	<u>GPV</u>	<u>Totaal</u>
mannen	54.5	71.8	57.8	37.5	48.7	33.3	50.0	87.5	54.4
vrouwen	43.2	28.2	42.2	53.1	46.2	51.9	16.7	6.3	40.3
niet ingevuld	2.3	0.0	0.0	9.4	5.1	14.8	33.3	6.3	5.2
N=	44	39	45	32	39	27	6	16	248

Bron: Leijenaar e.a., 1983, p. 25.

Uit nadere beschouwing komt naar voren dat iets minder dan 10% van de 248 onderzochte partijafdelingen een vrouw als voorzitter heeft, terwijl in zo'n 40% een vrouw de secretarisfunctie vervult. De PvdA heeft relatief de meeste vrouwelijke voorzitters (20.5%), een groot verschil met het CDA (7.7%), de VVD (2.2%) en het GPV (0.0%). De secretariaten van de plaatselijke partijorganisaties worden vaker door vrouwen bezet. Hier scoort D'66 relatief hoog (53.1%), gevolgd door de PPR, de PSP, de PvdA en de VVD. Duidelijk wordt dat ook voor partijfuncties de regel opgaat: 'hoe hoger de functie, hoe minder vrouwen'. In hoeverre vrouwen participeren in de landelijke partijbesturen staat in tabel 6 weergegeven. Hierin zijn tevens gegevens van Schokking (1958) en Den Bandt (1972) opgenomen, hetgeen een vergelijking door de tijd mogelijk maakt.

Tabel 6: Aandeel van vrouwen in de hoofdbesturen van enkele politieke partijen (percentages)

<u>ARP</u>		<u>CHU</u>		<u>KVP</u>		<u>CDA</u>	<u>PvdA</u>			<u>VVD</u>		
'55	'71	'55	'71	'55	'71	'84	'55	'71	'84	'55	'71	'84
4.9	6.9	3.7	14.7	8.3	14.0	22.4	10.8	22.7	40.9	17.6	14.3	12.5

Bronnen: Gegevens van 1955, Schokking, 1958, p. 187;

Gegevens van 1971, Den Bandt, 1972, II, p. 4-21;

Gegevens van 1984, opgave van partijen aan Documentatiecentrum
Nederlandse Politieke Partijen, Groningen, 1984.

CDA opgave, partijbureau.

Voor de confessionele partijen en de PvdA is het aantal vrouwen in de hoofdbesturen in de loop der tijd flink gestegen: het aantal vrouwelijke bestuursleden in de CHU verdrievoudigde zich tussen 1955 en 1971 en in de PvdA is er in deze dertig jaar bijna sprake van een verviervoudiging. Alleen de VVD kent een opvallende omgekeerde trend: sinds 1955 is het percentage vrouwen geleidelijk gedaald van 17.6 naar 12.5%, waarmee deze partij op een relatief laag percentage zit. Met uitzondering van de ARP maakte in 1971 gemiddeld zo'n 15% vrouwen deel uit van de partijbesturen. Dat de ARP met haar 7% zo achterblijft, vindt wellicht zijn oorzaak in de nog relatief korte periode waarin de partijfuncties binnen de ARP openstaan voor vrouwen (pas sedert 1953).

Een andere belangrijke activiteit is de deelname aan besluitvormende partijcongressen. De afgevaardigden naar deze congressen worden veelal aangewezen door de partijafdeling waartoe men behoort. Onderzoek naar het middenkader van de vier grootste politieke partijen in 1978/1979 stelt ons in staat wat nader in te gaan op de achtergronden van die afgevaardigden.(27)

De PvdA en de VVD verschillen niet veel wat betreft het aantal vrouwelijke afgevaardigden. Het CDA blijft ook op dit niveau achter: één op de zeven afgevaardigden is een vrouw, terwijl dit bij D'66 ongeveer één op de drie is. Voor partijfuncties als voorzitter van een plaatselijke afdeling, lid van het hoofdbestuur en afgevaardigde naar een partijcongres, komen vrouwen dus minder vaak in aanmerking dan mannelijke leden.

Actieve participatie in een politieke partij is een belangrijk pluspunt voor

Tabel 7: Congresafgevaardigden naar geslacht, middenkader project, Nederland
(percentages)

	<u>PvdA</u>	<u>VVD</u>	<u>D'66</u>	<u>CDA</u>	<u>N</u>
mannen	81.5	83.2	73.8	87.8	982
vrouwen	18.5	16.2	26.2	12.2	224
totaal	367	167	336	336	1206

Bron: Common Reference Handbook European Elections Study - Middle Level Elites Project. (Karlheinz Reif en Roland Cayrol - eds.) 1981.

een kandidaat voor één van de vertegenwoordigende organen.(28) Hoe het met de afvaardiging naar de Tweede Kamer is gesteld, staat vermeld in tabel 8.

Tabel 8: Vrouwelijke Tweede Kamerleden per partij, 1956-1982 (in percentages van het aantal fractieleden per partij)

	'56	'59	'63	'67	'71	'72	'77	'81	'82
KVP	4.6	8.1	8.0	7.1	5.7	7.4	-	-	-
CHU	7.7	8.3	7.7	16.7	10.0	0	-	-	-
ARP	0	0	7.7	6.7	7.7	7.1	-	-	-
CDA	-	-	-	-	-	-	10.2	14.6	13.3
PvdA	12.0	10.4	11.6	8.1	10.3	14.0	15.1	22.7	17.3
VVD	23.1	21.1	25.0	11.8	12.5	13.6	17.9	11.5	19.4
CPN	14.3	0	0	0	0	0	0	33.3	66.6
D'66	-	-	-	14.3	9.1	16.7	25.0	23.5	50.0
PPR	-	-	-	-	0	0	33.3	33.3	50.0
PSP	-	0	0	0	0	0	0	33.3	33.3
DS'70	-	-	-	-	12.5	16.7	-	-	-
EVP	-	-	-	-	-	-	-	-	100.0

Bron: 1956-1977: Boddendijk e.a. (1980), p. 155

1981-1982: *Parlement en kiezer*, 1981/1982 en 1982/1983.

KVP, ARP en CHU hadden, op enkele uitzonderingen na, 6 à 8% vrouwelijke afgevaardigden in de Tweede Kamer. Het samengaan van deze partijen in het CDA brengt daarin geen grote verandering: van de 45 zetels die het CDA in 1982 behaalde, werden er 6 (13.3%) door vrouwen bezet.

De PvdA toonde vooral later in deze periode een opwaartse trend, maar ook zij had in 1982 nog lang niet de 25% vrouwen in de fractie, die zij zichzelf ten doel stelt. Uit de tabel blijkt ook, dat de grote zetelwinst die de VVD de laatste verkiezingen (1982) behaalde (van 26 naar 36 zetels) ten goede is gekomen aan vrouwelijke VVD-vertegenwoordigers, maar weinig meer op leverde dan in 1977. Tot 1963, toen de VVD tussen de 13 en 19 zetels behaalde, werd meer dan 20% hiervan door een vrouw bezet. In 1963 verdwenen 2 van de 4 vrouwelijke kamerleden van de VVD en daalde het percentage tot 11.8% en ondanks de geleidelijke stijging wordt dat percentage niet meer bereikt.

Klein rechts is nog steeds niet vertegenwoordigd in de tabel; de partijen links van de PvdA scoren daarentegen relatief hoog, tussen de 33.3 en 66.6% in 1982. De ruime belangstelling voor feminisme en de toepassing van quota vinden we in deze percentages weerspiegeld.

Ook D'66 heeft vergeleken met de grotere fracties een hoog percentage vrouwelijke kamerleden: 3 van de 6 in 1982.

Bij alle partijen in de tabel lijkt zich een opwaartse trend af te tekenen voor wat betreft het percentage vrouwelijke afgevaardigden. De vraag is nu of deze trend zich zal doorzetten. Beschouwen we de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van 1986 van het CDA en de VVD (de uiteindelijke lijst van de PvdA was bij het schrijven van dit artikel nog niet vastgesteld), dan ziet het er naar uit dat voor zowel de VVD als het CDA er niet meer vrouwen in de Tweede Kamer zitting zullen gaan nemen, maar eerder minder.

5. Concluderende opmerkingen

De aandacht van politieke partijen voor vrouwen staat centraal in dit artikel. Voor de verschillende partijen is onderzocht welke opvattingen men vanaf de invoering van het algemeen vrouwenkiesrecht koesterde omtrent de politieke deelname van vrouwen en wat er daadwerkelijk van die integratie terecht is gekomen.

Wat betreft de strijd om de invoering van het vrouwenkiesrecht blijken niet alle partijen zich in eerste instantie bijzonder actief te hebben ingezet voor dit recht. De sociaal-democraten en de liberalen nog het meest. De VDB was verantwoordelijk voor het initiatief-wetsontwerp tot invoering van het actief kiesrecht voor vrouwen. De houding van de confessionele

partijen was beduidend negatiever: voor hen stond de rol, die vrouwen in het gezin innemen, voorop.

Deze opvattingen vinden hun weerslag in de feitelijke deelname van vrouwen in de partijen in recenter periodes. In de confessionele partijen maken, vergeleken met de PvdA en de VVD, veel minder vrouwen deel uit van de lokale organisaties, congresdelegaties en hoofdbestuur.

De vrouwelijke vertegenwoordiging in de Tweede Kamer vertoont eenzelfde beeld: de confessionele partijen hebben weinig vrouwen afgevaardigd. De gehele periode overziend, constateren we een omslagpunt halverwege de jaren zeventig, zowel voor wat de aandacht voor emancipatie betreft, als wat betreft de deelname van vrouwen in partij- en vertegenwoordigende organen.

Echter, gegeven de bijna zeventig jaar die verstreken is sinds de invoering van het kiesrecht voor vrouwen en een emancipatieproces in de jaren zeventig, is het van de drie grote partijen niet alleen het CDA dat achter blijft, maar ook de VVD en de PvdA. We hebben gezien dat één van de mogelijkheden om de vertegenwoordiging van vrouwen te vergroten, het stellen van een - al of niet bindend - quotum is. Een dergelijke maatregel heeft verschillende effecten. Vrouwelijke politici waarschuwen voor mogelijke negatieve effecten, bijvoorbeeld dat een -te laag gesteld- quotum niet als een minimum percentage gehanteerd wordt, maar als een maximum. Tevens wijzen zij erop dat een -te hoog gesteld- quotum voor een verlagen van de kwaliteit kan zorgen, hetgeen zich uiteindelijk tegen vrouwen zal keren.⁽²⁹⁾ Daartegenover heeft het stellen van quota een 'eye-opening' effect, zodanig dat partijbestuurders in het selectieproces zich eerder tot potentiële vrouwelijke kandidaten zullen wenden. Omdat het de kansen van vrouwen vergroot om gekandideerd te worden, kan het ook een positieve uitwerking hebben op het zelfvertrouwen van vrouwen, met het effect dat meer vrouwen zich zelf opgeven als kandidaat. Tot nu toe hebben alleen de partijen links van het midden een dergelijke maatregel ingevoerd. De vraag is wat het CDA gaat doen, nu haar eigen vrouwenorganisatie, het CDA-vrouwenberaad, mede uit teleurstelling over het aantal vrouwen op verkiesbare plaatsen op de CDA kandidatenlijst voor de verkiezingen van 1986, zich hard maakt voor een quotum van 33% vrouwen op verkiesbare plaatsen en in partijbesturen.

Noten:

1. Dit artikel is een bewerking van een hoofdstuk uit een manuscript in voorbereiding over 'vrouwen in de politiek'.
2. Lucardie (1985), blz. 17.
3. Hol (1981), blz. 17.
4. Outshoorn (1973), blz. 47-48.
5. Vliegen, z.j., blz. 32-33. Dit programmapunt is niet meer terug te vinden in het nieuwe programma van de SDB van 1892, noch in dat van 1895. Nog wel staat in deze programma's vermeld de eis van algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen en opheffing van alle wetten die de vrouw benadelen ten opzichte van de man (Jansz, 1981, blz. 15).
6. Lucardie (1985), blz. 25.
7. Schokking, 1958, blz. 164.
8. Verscheidene auteurs zien het feit dat de katholieke volksvertegenwoordigers en de CHU-kamerleden voor het wetsvoorstel van Marchant stemden, als een gevolg van de na November 1918 om zich heen grijpende angst voor een revolutie van links. De confessionele meerderheid in het parlement hoopte dat vrouwen conservatiever en vooral ook confessioneler zouden stemmen en daarmee het 'socialistische gevaar' kunnen keren (zie onder andere Schokking, 1958, p. 32 en Posthumus van der Goot e.a., 1977, p. 158).
9. Schokking, 1958, blz. 175-177.
10. Jansz, 1981, blz. 16.
11. De Waal, blz. 50.
12. Commissierapport, geciteerd in Schokking, 1958, blz. 167.
13. Luiten-Monchen, 1985, blz. 38.
14. Ibidem, blz. 43.
15. Den Bandt, 1972, dl. II, blz. 23-24.
16. Ibidem, blz. 23.
17. Wij kozen voor de verkiezingsprogramma's van 1981, omdat enkele partijen voor de verkiezingen van 1982 geen nieuw verkiezingsprogramma hebben opgesteld. De programma's voor de verkiezingen van 1986 waren bij het schrijven van dit artikel nog niet alle definitief vastgesteld.
18. Verkiezingsprogramma's 1981.
19. Ibidem, blz. 397.
20. Jaarboek 1984 DNPP, blz. 28.
21. Jaarboek 1983 DNPP, blz. XXXII en Jaarboek 1984 DNPP, blz. 42.
22. Huishoudelijk Reglement PvdA, 1982, blz. 13.
23. CDA-krant, 1986, no. 1, blz. 2.
24. Van Eck e.a., 1986, blz. 80-81.
25. Leijenaar e.a., 1983, blz. 45-51.

26. Koole, 1982, blz. 284.
27. Het Middenkader project is een internationaal project opgezet in 1977 met als doel de achtergronden van partij-afgevaardigden van de grootste partijen in de EEG-landen te onderzoeken. Het onderzoek in Nederland werd uitgevoerd door een werkgroep aan de Rijksuniversiteit Groningen. Congresafgevaardigden van de vier grote partijen in Nederland zijn in 1978 en in 1979 ondervraagd.
28. Boddendijk e.a., 1980, blz. 47.
29. Leijenaar e.a., 1983, blz. 140.

Geraadpleegde literatuur

- Den Bandt, M.L. (1972). *De rol van de vrouw in de nederlandse politiek*, deel 1 en 11. IDC, nr. 10. Den Haag.
- Boddendijk, F.R. e.a. (1980). *Mijnheer de voorzitter*, een verslag van een onderzoek naar de grote afwezigheid van vrouwen in de nederlandse politiek sinds 1945. Vrije Universiteit Amsterdam, Mededelingen 8 december 1980.
- Van Eck e.a. (1986). *Vrouwen in de picture*, eindverslag onderzoek naar verkiezingsprogramma's sedert 1945. Interne rapportage, Vakgroep Politieke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Leiden.
- Hol, P. (1981). *Carrie Pothuis-Smit*, scriptie documentatie centrum voor Nieuwste Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam.
- Jansz, U. (1981). *De dubbele strijd*, zeventig jaar vrouwenorganisatie binnen de nederlandse sociaaldemocratie 1908-1978. Scriptie sociologie, Universiteit van Amsterdam, april 1981.
- Jaarboek 1983 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, DNPP, Rijksuniversiteit Groningen, 1984.
- Jaarboek 1984 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, DNPP, Rijksuniversiteit Groningen, 1985.
- Koole, R. (1982). "Politieke partijen, de leden en het geld", in: *Jaarboek 1981 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, p. 1-95.
- Koole, R. (1984). "Recrutering en leiderschap binnen partijen", in: *Beleid en Maatschappij*, juni/aug., p. 214-222.
- Leijenaar, M.H. e.a. (1983). *De Helft als minderheid*, verslag van een onderzoek naar vrouwen in politieke functies. Uitgeverij Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Den Haag.
- Lucardie, P. (1985). *Nederland, Stroomland*, een geschiedenis van politieke stromingen, Stichting Burgerskapskunde, Leiden.
- Luiten-Monchen, J. (1985). *Vrouwen in het CDA*, een onderzoek naar het functioneren van het CDA-vrouwenberaad. Scriptie Sociologie van de Organisatie.
- Outshoorn, J. (1973). *Vrouwenemancipatie en socialisme*. Een onderzoek naar de houding van de SDAP ten opzichte van het vrouwenvraagstuk tussen 1894 en 1919, Nijmegen, SUN.

Schokking, J.C. (1958). *De Vrouw in de Nederlandse Politiek: Emancipatie tot actief Burgerschap*, Assen, Van Gorcum.

Verkiezingsprogramma's 1981. Bijegebracht en van een register voorzien door prof. dr. I. Lipschits. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981.

Vliegen, W.H. (z.j.). *De dageraad der volksbevrijding*. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland, 1, 11, Amsterdam.

De Waal, A. (z.j.) *15 jaar Katholiek vrouwendispuut 1945-1961*.